

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนในอดีตเกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ เป็นวิถีชีวิตที่เกิดขึ้นโดยไม่มีใครจงใจสร้างให้เกิด เป็นการอยู่ร่วมกันของบุคคลหลายคนที่พ้องดำเนินวิถีชีวิตเป็นหมู่คณะได้อย่างปกติ และพึ่งตัวเองได้ในแง่ของวัฒนธรรมของตนเอง โดยอาศัยความสมดุลและยั่งยืนในสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่รอบตัว เป็นรากเหง้าทางวัฒนธรรม และเป็นรากฐานการดำรงชีวิต มีการจัดการที่มีคนในชุมชนเป็นรากฐานที่สำคัญในการทำหน้าที่ร่วมกันในชุมชน คนในชุมชนจึงเป็นรากฐานสำคัญที่จะต้องได้รับการพัฒนาก่อนสิ่งอื่นใดให้มีความเข้มแข็ง พร้อมทั้งจะเป็น “พลังแผ่นดิน” เป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ ดูแลรับผิดชอบการดำเนินชีวิตของตนเองและคนในชุมชนได้อย่างมีคุณภาพ ภายในกรอบคติธรรมของสังคมอย่างมีความสุข (สนธยา มโหทาน, 2546, หน้า 13-14) โดยแต่ละชุมชนจะมีวิถีชีวิตที่แตกต่างกันออกไป ไม่ว่าจะเป็นแนวคิด คติความเชื่อ หรือการสร้างขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ หรือภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละชุมชน และบางครั้งอาจมีความคล้ายคลึงกันบ้างในชุมชนที่ใกล้เคียงกัน แต่ก็ทำให้คนในชุมชนมีการปฏิสัมพันธ์ มีการคิดและกระทำการต่าง ๆ ร่วมกัน มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันภายในชุมชน ทำให้เกิดการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวพันกันอย่างต่อเนื่อง

วิถีชีวิตพื้นบ้านเป็นเรื่องที่นักวิชาการในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 20 สนใจ และมีความสัมพันธ์กับการศึกษาคติชนวิทยาด้วย เป็นการศึกษาเรื่องวิถีชีวิตพื้นบ้าน ไม่ว่าจะเป็นยากลางบ้าน แพทย์แผนโบราณ เครื่องแต่งกาย อาหาร หัตถกรรม สถาปัตยกรรม เครื่องมือกลกรรม เครื่องจักสาน การทอผ้า ตลอดจนความเชื่อ พิธีกรรม เทศกาลต่าง ๆ งานฉลอง และวัฒนธรรมของท้องถิ่น จุดประสงค์ของผู้ที่ศึกษาวิถีชีวิตพื้นบ้านก็คือ การดำเนินชีวิตของคนธรรมดาสามัญ ซึ่งมีจำนวนมากมาอยู่ในชุมชนทุกแห่งการศึกษาก็คือ การรวบรวม

เครื่องมือเครื่องใช้ อุปกรณ์ที่คนเหล่านั้นใช้อยู่ และการบันทึกรายละเอียดต่าง ๆ ในการใช้ชีวิตของคนเหล่านั้น บันทึกทักษะการทำงาน การใช้เครื่องมือ ตลอดจนบ้าน ที่อยู่อาศัย ที่ดิน ที่เป็นทุ่งนา ประเพณี การพุดจา และกิจกรรมในยามว่างของพวกเขาด้วย (เสาวลักษณ์ อนันตสานต์, 2543, หน้า 38-39) ซึ่งความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีในปัจจุบันมีการพัฒนาให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างต่าง ๆ ภายในสังคมไทยได้อย่างชัดเจน ซึ่งเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนไปจากสังคมที่เรียบง่าย ดำรงชีวิตด้วยการเกษตรกรรม เพื่อการยังชีพ เปลี่ยนไปเป็นระบบการแข่งขันภายใต้การการเจริญเติบโต และการขยายตัวของภาคเศรษฐกิจ

มนุษย์เรียนรู้ตลอดชีวิตในทุกสังคม ทั้งนี้ด้วยเหตุผลที่สำคัญ คือ เพื่อดำรงชีวิตอยู่อย่างปลอดภัย และมีความสุขเท่าที่จะทำได้ ในสังคมเกษตร มนุษย์เรียนรู้ที่จะใกล้ชิดและดำรงชีวิตอย่างสอดคล้องกับธรรมชาติ และมนุษย์เรียนรู้การต่อสู้กับภัยธรรมชาติ ต่อมาในสังคมอุตสาหกรรมมนุษย์เรียนรู้ที่จะนำธรรมชาติมาใช้ในการบริโภค การใช้สิ่งประดิษฐ์เพื่อทดแทนแรงงานคน ในสมัยปัจจุบันที่เป็นสังคมคลื่นลูกที่สาม หรือยุคข้อมูลข่าวสารที่ไร้พรมแดน มนุษย์จะต้องมีเรียนรู้เพื่อการอยู่รอดอย่างล้นพ้นซับซ้อนกว่าที่เป็นมาในอดีต ในศตวรรษที่ 21 สังคมไทยจะต้องเผชิญกับปัญหามานาประการ บางปัญหาได้พัฒนาและกลายเป็นปัญหาข้ามพรมแดน เป็นปัญหาร่วมกันระหว่างประเทศ ปัญหาหลายเรื่องไม่ใช่ว่ามนุษย์เราไม่มีความรู้ในเรื่องนั้น ๆ แต่ความรู้ ความเข้าใจ เจตคติ ข้อมูล องค์ความรู้ ผลการศึกษา การวิจัยอาจไม่สมบูรณ์ สถานการณ์ สิ่งแวดล้อม บริบทของสังคมอาจเปลี่ยนแปลงไป การที่สภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป มนุษย์จึงต้องเรียนรู้ใหม่ การเรียนรู้ที่สำคัญต่อการอยู่รอดของคนเราอาจจะไม่ใช่การนำประสบการณ์เดิมมาปรับปรุง แก้ไข พัฒนาได้ถูกต้อง ชัดเจนยิ่งขึ้น สังคมไทยกำลังปฏิรูปการเรียนรู้ทั้งหมด ไม่ว่าในระบบโรงเรียน นอกโรงเรียน หรือตามอัธยาศัย (อุ้นดา นพคุณ, 2543, หน้า 1) ดังนั้น การศึกษาชุมชน จึงเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นการพัฒนาที่จะนำไปสู่การสร้างความรู้ให้เกิดกับทุก ๆ คน โดยเปิดโอกาสให้เรียนรู้ได้ตลอดทุกช่วงอายุ และการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการจัดการศึกษาตลอดชีวิตมีความสำคัญ คือ การนำความรู้ที่ได้รับไปแก้ปัญหาต่าง ๆ ในสังคม ทำให้สังคมหรือชุมชนที่อาศัยอยู่เกิดความสงบสุข และกลายเป็นสังคม หรือชุมชนที่อุดมไปด้วยความรู้ และอยู่ร่วมกันโดยปราศจากปัญหา เป็นการสร้างทรัพยากรที่มีคุณค่า

และมีความสามารถที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้ โดยเฉพาะคนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนเองให้มีความเข้มแข็ง ตลอดจนส่งเสริมให้ชุมชนประยุกต์ใช้ความรู้ในการจัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนให้เกิดประโยชน์ และพัฒนาสภาพแวดล้อมภายในชุมชนให้เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้

จากการที่ชุมชนมีความสัมพันธ์กับการศึกษาตลอดชีวิตของทุกคน จึงเกิดเป็นแนวคิดเชิงปรัชญาการศึกษาแนวคิดหนึ่งขึ้นมาเรียกว่า การศึกษาชุมชน ที่ให้ความสำคัญกับเรื่องการศึกษาตลอดชีวิตเป็นอย่างมาก การศึกษาชุมชนมุ่งที่จะจัดการศึกษาให้กับทุกคนโดยไม่จำกัดเพศ วัย และภูมิหลัง ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบของการศึกษาตามอัธยาศัย การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาในระบบโรงเรียน แนวคิดในเรื่องการศึกษาชุมชนนี้จะใช้ชุมชนเป็นฐานหลักในการจัดกิจกรรมการให้การศึกษาตลอดชีวิตแก่ทุก ๆ คน คนในชุมชนนั้น ๆ การศึกษาชุมชนพยายามที่จะนำทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรธรรมชาติ สถาบัน และสถานที่ที่อยู่ในชุมชน ตลอดจนกระบวนการความเป็นไปในด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนออกมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดเท่าที่จะเป็นไปได้ เพื่อใช้ในการจัดกิจกรรมการศึกษาที่สนองตอบต่อความต้องการและแก้ไขปัญหาของทุก ๆ ฝ่าย ในทุก ๆ ด้านที่เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อพัฒนาบุคคล กลุ่มชน และชุมชนโดยรวม (อรพินท์ วิบูลย์พันธุ์, 2543, หน้า 12) และเพื่อการพัฒนาชุมชนที่ชี้ให้เห็นถึงความเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ โดยคนในชุมชนเพื่อชุมชน

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาเชิงลึกเฉพาะชุมชนบ้านคำบน หมู่ที่ 6 ตำบลป่าซาง อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา เพื่อศึกษาวิถีชีวิต และการใช้การศึกษาตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาชุมชนของชาวบ้าน ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ และการพัฒนาชุมชนให้เกิดการปลูกฝังการเล็งเห็นความสำคัญของการศึกษาตลอดชีวิต การสร้างอุดมการณ์ในการพัฒนาให้เกิดขึ้นภายในจิตใจของคนในชุมชน โดยใช้การศึกษาหาความรู้มาพัฒนาความคิด และพัฒนาความสามารถของคนในชุมชนให้สูงขึ้น เพื่อมุ่งเน้นให้คนในชุมชนรู้จักรับผิดชอบในหน้าที่ และมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน และก่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับขบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่พัฒนาตามกระแสโลกาภิวัตน์ ตลอดจนทำให้ทราบถึงสาเหตุหรือปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน เพื่อประโยชน์ในการพิจารณาปรับปรุงแก้ไขแนวทางการพัฒนาชุมชนที่ถูกต้อง และได้ผลดีที่สุด

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาวิถีชีวิตและการใช้การศึกษาลोकชีวิตเพื่อการพัฒนาชุมชน ของชาวบ้าน
ชุมชนบ้านคำบน ตำบลป่าซาง อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นลักษณะของกรณีศึกษาโดยผู้วิจัยจะศึกษาถึงวิถีชีวิต และการใช้
การศึกษาลोकชีวิตเพื่อการพัฒนาชุมชนของชาวบ้าน ชุมชนบ้านคำบน ตำบลป่าซาง
อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา ซึ่งผู้วิจัยได้เข้าไปในพื้นที่เพื่อทำการสัมภาษณ์เชิงลึก
และสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม เพื่อนำไปใช้ในการพัฒนาชุมชน

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร คือ ชาวบ้านในชุมชนบ้านคำบน หมู่ 6 ตำบลป่าซาง อำเภอดอกคำใต้
จังหวัดพะเยา จำนวน 521 คน กลุ่มกลุ่มตัวอย่างจากประชากรด้วยวิธีการสุ่มแบบเจาะจง
โดยเลือกเฉพาะบุคคลที่มีอายุ 35 ปีขึ้นไป ซึ่งเป็นผู้เต็มใจที่จะให้ความร่วมมือในการสัมภาษณ์
และเป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 38 คน ซึ่งประกอบ
ไปด้วย ผู้นำชุมชน จำนวน 7 คน ชาวบ้านและประชาชนทั่วไป จำนวน 30 คน ผู้สูงอายุ
และปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 1 คน

เนื้อหาที่ศึกษา

1. วิถีชีวิตของชาวบ้านชุมชนบ้านคำบน
 - 1.1 วิถีชีวิตด้านสังคม
 - 1.2 วิถีชีวิตด้านเศรษฐกิจ
 - 1.3 วิถีชีวิตด้านภูมิปัญญา

2. การใช้การศึกษาตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาชุมชนของชาวบ้านชุมชนบ้านคำบ่น

2.1 การศึกษาตลอดชีวิตของชาวบ้าน (การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ การศึกษาตามอัธยาศัย)

2.2 การพัฒนาชุมชนด้านวัฒนธรรมและสภาพความเป็นอยู่ (การดำรงรักษา วัฒนธรรม ประเพณีและความเป็นอยู่ของคนในชุมชน)

2.3 การพัฒนาชุมชนด้านการพัฒนาอาชีพ (มีความรู้ในการประกอบอาชีพ)

2.4 การพัฒนาชุมชนด้านอื่นๆ (การบริหารจัดการพัฒนาชุมชน การสร้าง ชุมชนเข้มแข็ง)

2.5 การนำการศึกษาตลอดชีวิตไปใช้ในการพัฒนาชุมชน

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. วิถีชีวิต หมายถึง สภาพความเป็นอยู่ การดำเนินชีวิตด้านสังคม เศรษฐกิจและ ภูมิปัญญาของชาวบ้าน ตลอดจนภูมิปัญญาของชาวบ้านชุมชนบ้านคำบ่น ตำบลป่าซาง อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาจากเอกสาร การสัมภาษณ์และการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม

1.1 วิถีชีวิตด้านสังคม หมายถึง กระบวนการในการนำความรู้ความสามารถ ของคนในชุมชนเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม ประเพณี การอยู่การกิน และการอยู่ร่วมกัน เพื่อใช้ในแก้ปัญหาต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตในชุมชน

1.2 วิถีชีวิตด้านเศรษฐกิจ หมายถึง ความรู้ความสามารถ ในการประกอบอาชีพ ของคนในชุมชน

1.3 วิถีชีวิตด้านภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้อันเกิดจากความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน ระหว่างสติปัญญาของคนในชุมชน หรือท้องถิ่นนั้นผนวกเข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ซึ่งเป็นความรู้ที่บุคคลในท้องถิ่นได้ถือปฏิบัติมาเป็นเวลานาน เพื่อใช้ในแก้ปัญหาต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตของคนในชุมชนที่สืบทอดกันจากรุ่นสู่รุ่น จนถึงปัจจุบัน

2. การใช้การศึกษาตลอดชีวิต หมายถึง การนำการศึกษาที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ไปใช้ในการพัฒนาการดำเนินชีวิตทั้งตนเองและชุมชนได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

2.1 การศึกษาในระบบ หมายถึง การศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน เช่น สถาบันการศึกษา โรงเรียน วิทยาลัย และมหาวิทยาลัย เป็นต้น

2.2 การศึกษานอกระบบ หมายถึง การศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม เช่น การฝึกอบรม การเข้าร่วมกิจกรรมชมรม สโมสร และสมาคมต่าง ๆ เป็นต้น

2.3 การศึกษาตามอัธยาศัย หมายถึง การศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อม และโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อ หรือแหล่งความรู้อื่น ๆ เช่น การถ่ายทอดความรู้ในลักษณะของภูมิปัญญา เป็นต้น

3. การพัฒนาชุมชน หมายถึง การร่วมมือในการทำงานร่วมกันระหว่างประชาชนในท้องถิ่น โรงเรียน ชุมชน หน่วยงานต่าง ๆ ตลอดจนสถาบันต่าง ๆ ที่อยู่ในชุมชน ได้มีส่วนร่วมร่วมแรงกันอย่างแข็งขัน ในการจัดการเรื่องการศึกษาและสนใจสภาพความเป็นไปในชุมชนของตนในด้านต่าง ๆ ซึ่งในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป้าหมายในการพัฒนาชุมชนที่ต้องการศึกษา แบ่งออกเป็น 3 ด้าน คือ

3.1 ด้านวัฒนธรรมและสภาพความเป็นอยู่ หมายถึง วิธีในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน ทั้งความเป็นอยู่ การกิน การแต่งกาย ภาษา วิธีการสื่อความหมาย วิธีการทำงาน และการประกอบอาชีพ การจราจรและขนส่งและการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะในชุมชน

3.2 ด้านการพัฒนาอาชีพ หมายถึง วิธีในการทำมาหากิน และประกอบอาชีพ ทั้งเพื่อการยังชีพและส่งเสริมรายได้ภายในครอบครัว โดยการนำการศึกษาตลอดชีวิตมาปรับใช้เพื่อให้เกิดการแนวทางใหม่ และเพิ่มทักษะในการประกอบอาชีพที่ดียิ่งขึ้น

3.3 ด้านอื่น ๆ หมายถึง วิธีที่คนในชุมชนมีการปฏิบัติและทำร่วมกันภายในชุมชน เพื่อการพัฒนาชุมชนของตนเองให้น่าอยู่ เช่น การบริหารจัดการพัฒนาชุมชน และการสร้างชุมชนเข้มแข็ง เป็นต้น

4. ชุมชนบ้านคำบน หมายถึง ชุมชนหมู่บ้านทางภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ซึ่งตั้งอยู่หมู่ที่ 6 ตำบลป่าซาง อำเภอคอกำใต้ จังหวัดพะเยา ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีการรณรงค์ และส่งเสริมการสร้างชุมชนเข้มแข็ง อาชีพของคนในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ เกษตรกรรม

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. นำผลของการวิจัยไปเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็ง และมีประสิทธิภาพมากขึ้น
2. นำผลของการวิจัยไปเป็นข้อมูลให้กับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน ในการนำไปปรับใช้ในการสร้างชุมชนให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้